

Ryšiai su Lietuva V.Rastenio ir K.Drungos akimis

Įvadas

Išeiviams iš Lietuvos skirta nemažai monografijų ar straipsnių (dažniausiai pačių išeivių rašytų), kuriuose gerai atskleidžiama išeivijos veikla „DP“ stovyklose aprašomos pastangos atkurti Lietuvos valstybingumą, bandymai išlaikyti diplomatinės atstovybes, lietuviškųjų bendruomenių kūrimai ir veiklos siekiant išsaugoti savąjį identitetą bei daugelis kitų dalykų. Išeiviai po II pasaulinio karo atsidūrė kitoje, o kas svarbiausia, nepriklausomoje terpėje paliko Lietuvai didžiulį kultūrinį palikimą, kurio ši dar ir dabar nesugeba visiškai įsisavinti. Šį darbą norisi įvardinti kaip bandymą geriau pasinaudoti šiuo palikimu. O, būtent analizuojant galvotojų paliktus tekstus, jų pasisakymus rasti atsakymus į neduodančius ramybės klausimus, kurių iškyla daugiau nei galime atsakyti. Šiame darbe mus domintų šie svarbesnieji klausimai: kodėl tiek K. Drungai, tiek V.Rastenii yra maloni tautinė ištikimybė, kur yra pasirinktų galvotojų tikėjimo Lietuva pamatas, kaip bendrauti su Lietuvoje likusia didžiąja tautos dalimi, kiek prisiminimai turi įtakos K.Drungos ir V.Rastenio pasirinkimams.

V.Rastenis ir K.Drunga – VDU absolventai, kurių pasaulėžiūra, vertybės susiformavo dar jiems būnant Lietuvoje. V.Rastenis ir K.Drunga, nustebinę savosiomis išvalgomis, pasirinkti kaip tik dėl šios priežasties, be to šie asmenys savo galvojimais labai aiškiai išsiskiria iš katalikiškosios vyresniosios kartos. Santykiuose su Lietuva pirmieji būtent V.Rastenis ir K.Drunga išvelgė naujus galimus bendravimo būdus, kuriems iš pradžių nepritarė didžioji dauguma išeivijos. Tuo pačiu norisi pabrėžti, jog šios dvi asmenybės buvo išskirtinės ne vien dėl savo galvojimų. K.Drunga buvo ir aktyvus 1941 m. įvykių dalyvis, tais pačiais metais su J.Deksno pagalba prasiveržęs į vakarus, taigi nesitraukęs kartu su vokiečiais iš Lietuvos. V.Rastenio pristatyti, regis, ir nereikėtų. Tautininkų sąjungos generalinis sekretorius buvo viena svarbesniųjų figūrų nepriklausomoje Lietuvoje.

Šiame darbe nagrinėjant galvotojų paliktus tekstus, pasisakymus didžiąją dalį operuojamos medžiagos sudarys straipsniai iš „Metmenu“ žurnalo, taipogi bus remtasi „Margutyje“, kada vyr. redaktoriumi buvo A.Mackus (1962 – 1965) spausdintais K.Drungos straipsniais bei V.Rastenio archyvu, kuris dabar komplektuojamas VDU Lietuvių išeivijos institute. Siekdami kiek galima geriau išanalizuoti pasirinktų autorių tekstus atsisakysime platesnio vyresniosios kartos minčių pristatymo bei kitų galvotojų straipsnių, pasisakymų, nebent jie būtų susiję su V.Rasteniu ar K.Drunga.

Darbo tikslas – apžvelgti ir atskleisti V.Rastenio ir K.Drungos galvojimus, apibūdinti V.Rastenio Lietuvos viziją. Nusakyti bendradarbiavimo su Lietuva siekius. Įžvelgti tikėjimo Lietuva pamatus autorių pasisakymuose, straipsniuose.

Darbe naudosiu analitinį, apibendrinantį metodą.

* * *

Emigracijos uždavinys, anot K.Drungos, yra „kurti ir padėti kurti kultūrinės bei mokslinės – vertybes, kurios pavergtai tautai dėl prievartinių sąlygų nėra įmanomos“¹. Kadangi Lietuvos nepriklausomybės atgavimą K.Drunga laikė egzistenciniu klausimu, šį uždavinį galėtume įvardinti pagrindiniu. Tam neprieštaravo ir V.Rastenis, kuris tik pridūrė „mes nesam Lietuvos laisvintojai, o tik išlaisvinimo pastangų dalyviai“², ką dažnai pamiršdavo, daugelis katalikiškosios srovės atstovų. 1975 m. V.Rastenis laiške A. Astašaičiui rašė: „Veiksniai, ypač Čikagos ALT, per tris dešimtmečius jau ir pripratino mūsų visuomenę prie tokios minties, kad kol „nepripažįsta“ (Lietuvos aneksijos – G.J.), tai viskas tvarkoj“³. Taigi, iš šių dviejų V.Rastenio išsakytų minčių matyti, jog didžioji dalis visuomenės ne tik konservatyvėjo, bet ir neadekvačiai save vertino. Tai visų pirma galėjo sąlygoti V.Rastenio žodžiais pasimetimai tarp kairės ir dešinės, Lietuvos ir Amerikos. „Pasimetimai“ turėjo įtakos ir tam, jog rašydamas apie JAV vyriausybės raginimą kelti Lietuvos klausimą Jungtinėse Tautose ir pažymėdamas kitų, šiuo atveju Afrikos, valstybių svarbą prisidedant prie Lietuvos klausimo kėlimo V.Rastenis klausė: „Ar galima to prisidėjimo tikėtis prie Amerikos keliamo reikalo, kol pačioj Amerikoje nėra išspręstas negrų klausimas, ir būtent, nėra išspręstas

1 K.Drunga. Kokybė lietuviybės išlaikyme // Margutis. 1964 m. liepa. Nr. 7. P. 5.

2 V.Rastenis Konkretūs žygiai Lietuvos išlaisvinimo reikalu // LII. F. 2. Ap. 1 – 1. B. 7877 – 55. P. 1.

3 V.Rastenio laiškas A.Astašaičiui // LII. F.2. Ap. 1 – 2. B. 7898 – 14. P. 2.

teisėta, teisinga, o tai yra – jiems palankia prasme?”⁴ Be abejo šis klausimas, Lietuvoje gyvenančiam, skamba keistai, jo beje nesuprato ir katalikiškosios srovės atstovai, bet jis anaipol nėra vien retorinis.

V.Rastenio požiūris į politinę veiklą sutampa su K.Drungos, kuris pobūvinę veiklą įvardina kaip „nenugalimą čempioną”, o politinę kaip „labai toli atsilikusią trečiąją”⁵, todėl ir buvo tarta lyg ir su užuojauta, lyg ir su nusivylimu 1979 m., jog „VLIK'as buvo ir pasiliko tautos reprezentantas be mandato”⁶. Užvirus kovoms dėl to kas vadovaus išėvijai L.Sabaliūno žodžiais „pradėjo aiškėti, kas gyveno Lietuvai, o kas iš Lietuvos”.⁷

Politinės kovos netraukė V.Rastenio. Dažniau jis būdavo pasiryžęs konkrečiai ir aiškiai nusakyti savo tikslus bei siekti jų įgyvendinimo. Lietuvai laisvinti V.Rastenio numatyti keliai buvo tokie: „pirmas dalykas, kurio Lietuvos nepriklausomybės idėja reikalauja [...] Lietuvos valstybės išlaikymo tarptautinės teisės subjekte [...], antra skleisti garsą apie pamintas Lietuvos teises ir jai daromas skriaudas; [...] trečia veikimas tarptautinėje plotmėje drauge su panašaus likimo kitų tautų kovotojais; [...] intelektualiniai sluoksniai ar net paskiri mokslininkai ar publicistai turi didžios įtakos kiekvieno krašto politikos planuotojų apsisprendimams [...] penkta sudaryti ryšius su tomis valstybėmis, kurios tapo nepriklausomomis po II P.K. [...] šešta informuoti Lietuvą; [...] septinta skverbtis su lietuvių kultūrinėmis vertybėmis į kitų tautų šviesuomenes”⁸. V. Rastenis buvo apsvarstęs didžiumą darbų, kuriuos buvo galima nuveikti būnant JAV. Šiandien mes galime pasakyti kaip pavyko veikti vienu, ar kitu keliu, bet šiuo atveju tai nėra mūsų tikslas, nes svarbu yra tai, kiek būdų ieškota bei pastangų ir jėgų skirta tam, kad Lietuva taptų nepriklausoma.

* * *

„Tragiška tai, kaip teigė K.Drunga, kad svarbiausios, individą kaip žmogų, charakterizuojančios ypatybės pasireiškia vidiniu ir išoriniu aktyvumu tik sąlygose, kurios daugiau ar mažiau reiškia katastrofą”⁹. Katastrofa tapęs II pasaulinis karas, atskleidė tiek kovingąsias, tiek susitaikėliškas ypatybes. Dalis pasitraukusiųjų iš Lietuvos tvirtai tikėjo, jog vakaruose jie galės daugiau nuveikti Lietuvos labui, bet dalis traukėsi iš baimės, su kuo itin sunku susitaikyti likusiems Lietuvoje. Vis dėlto kaltę jautė tiek vieni, tiek kiti. Pirmieji dėl to, jog ne viską atliko Lietuvos labui, ką norėjo padaryti, antrieji, galime daryti prielaidą, dėl to, jog pasitraukė baimės ir bailumo vedini. Šis skirstymas į dvi grupes sąlyginis ir pasirinktas dėl geresnio V.Rastenio ir K.Drungos pasitraukimų motyvo atskleidimo. Kaltę, kad nesuvokė susidariusios situacijos jautė K.Drunga. Jis teigė: „Buvome dideli vaikai, toje srityje, kuri įprasta apibūdinti politinių mokslų sąvoka. Visuomeninis gyvenimas ir jį formuojančios jėgos, sąveikmis tarp kultūrinių, ūkinių bei socialinių faktorių, visuomeninių reiškinių priežastingumas, bet greta ir tikras ar tariamas iracionalumas, žmogus visuomenėje ir visuomenė žmoguje, individo laisvės ir gerovės klausimas įvairiose sociaekonominėse struktūrose bei visa kita, kas šiandien yra jau apimta ar dar bandoma sistemingai apimti visų politinių mokslų bei jų gausių pogrupių disciplinose, taigi – visa tai buvo mums pirmojo bolševikinio antplūdžio išvakarėse, jau subanalėjusią sąvoką vartojant, *terra incognita*”¹⁰. Be abejo situacija tuomet buvo tiek sudėtinga, jog nesusigaudė ir daugiau nei 21 metus nugyvenę žmonės, o ypač skaudu, kad ir politikai. Taigi jaustis kaltu K.Drungai lyg ir nereikėtų, bet...

[domu tai, kad K.Drunga 1963 m. „Margutyje” spausdintame straipsnyje rašydamas apie masinį traukimąsi iš Lietuvos nors pats kartu su ta banga nesitraukė užima tuos žmones ginančią poziciją teigdamas, jog „masinis traukimasis iš Lietuvos savo laiku atrodė tik kaip taktinė neišvengiamybė iš esmės nesikeičiančioje strategijoje. Taip labai daug kas galvojo, ir mums dabar, esamosios padėties akivaizdoje, nebūtų pagrindo galvoti, jog tada tas galvojimas nebuvo nuoširdus, bet apsimestinis”¹¹. Tuo pačiu nepritardamas V.Kavolio minčiai, kad „jeigu rezistencijos heroizmą būtų lėmusi pati laisvės substancija, tai nebūtų galimas dabartinis daugelio laisvės kovotojų, išėvijoje atsідūrusių išglebimas”¹². K. Drunga

4 V.Rastenis Pasimetimai tarp kairės ir dešinės, Lietuvos ir Amerikos // Metmenys. 1965. Kn.10. P. 113.

5 K.Drunga. Visuomenės gyvenimo veidas // Margutis. 1963 m. balandis. Nr.4. P.4,5.

6 V.Rastenis. Pakilo kaip sakalas, apie VLIK'o 1979 m. deklaraciją pasaulio lietuviams // LII. F. 2. Ap. 1 - 1. B. 7849 - 27. P. 6.

7 L.Sabaliūnas. Rastenis iš arčiau // Metmenys.1965. Kn. 10. P. 167.

8 V.Rastenis. Konkretūs žygiai Lietuvos išlaisvinimo reikalu // LII. F. 2. Ap. 1 – 1. b. 7877 – 55. P. 1, 2, 3.

9K.Drunga. Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje // Metmenys. 1960. Kn. 2. P. 144.

10 Ten pat. P. 142 – 143.

11 K.Drunga. Visuomenės gyvenimo veidas // Margutis. 1963 m. balandis. Nr. 4. P. 4.

12 Ten pat.

traktuodamas masinį traukimąsi kaip neišvengiamybę ir nenorėdamas sutikti su V.Kavolio teiginiu, iš esmės nemanė, kad išeivija „išglebusi“. Ir visgi K.Drunga kaltais laiko visus, kurie „bėgo iš okupuojamos tėvynės kovos tęsimo tikslu, bet šiandien tapo dar normalesniais amerikiečiais už šiame krašte jau keliose kartose gyvenančius piliečius”¹³, nors tuo pačiu pabrėžia, jog „nesant ir neieškant galimybės pirštu rodyti į Jonaitį ar Petraitį [...] atsakingi už rezistencinės veiklos išvirtimą į nulį esame visi kurie traukėmės iš Lietuvos nesuprasdami to vien kailio gelbėjimu”¹⁴. Taigi atsakingu už tai jaučiasi ir pats K.Drunga. Atsakomybė už tapusius neveikliais ir jį patį verčia jaustis kalto prieš Lietuvą. V.Rastenis straipsnyje apie patriotizmo sąvoką klausė: „Vengdami sąlyčio su tėvyne gal neištesėsime?”¹⁵ turėdamas omenyje pažadus kovoti už Lietuvos nepriklausomybę. Todėl galime teigti, jog šių pažadų laikymasis V.Rasteniui yra toks pats svarbus kaip ir K.Drungai. K.Drunga 1967 m. tikėjo, kad lietuviui reikalinga žinia, „kad ir už okupuotos Lietuvos ribų dar galima rasti kažką, kas jį supranta vertina”¹⁶. Šiuo atveju, kultų klausimas kiek tai svarbu išeiviams ir kiek tai svarbu Lietuvoje gyvenusiems žinant, kad 1967 m. Lietuvoje sovietų režimas buvo tvirtas, suvokimas, jog vakaruose lietuvius yra palaikančių žmonių situacijos nekeitė, o išeiviams tikėjimas, kad jų darbas nėra bevaisis buvo ta jėga, kuri leisdavo sustoti tik trumpam laikui. Ir V.Rasteniui tikėjimas, kad „Lietuvoje žmonės be abejo, su viltimi žiūri į vakarus ir į mus visus”¹⁷ leido jaustis atliekančiu svarbų darbą, nors taip pat galime išvelgti lyg ir norą rasti pasiteisinimą dėl pasirinkto kelio. Jei tokia išvalga apie V.Rasteni gali pasirodyti ir kiek neatitinkanti realybės, nes jis yra minėjęs, jog laisvėje esančių tikslas nėra skelbtis kokia nors tautos atstovybe, tuomet K.Drungai ji galėtų pasirodyti labiau tinkanti. Rašydamas apie kultūrinį bendradarbiavimą K.Drunga siūlė jo iš karto neatsisakyti ir teigė, jog „galima būtų besilankantiems dar sudaryti išpūdį, jog emigracija pavergtųjų neužmiršo ir neužmirš”¹⁸. Taigi galime klausti, ar norėta sudaryti išpūdį, ar iš tiesų lietuviai liko neužmiršti. Žinant K.Drungos asmenį šiuo kart reikėtų manyti, jog lietuviai tikrai neužmiršti.

* * *

Abiejų galvotojų sąsajos su tauta labai tvirtos. Ryšių su Lietuva nenutraukė ir tai, jog abu atskilo nuo pagrindinio tautos kamieno. „Mes gimėme savoje tautoje ne tam, kad būti tik kraujo ryšiais sujungtos kultūrinės bendruomenės nariai, ir ne tam, kad tuo faktu naudojantis subręsti. Mes gimėme tautinėje bendruomenėje ne vien, kad būtumėm jos ir ją žmonijos kultūrinio bei civilizacinio vyksmo dalyviai. Mes gimėm dar ir tam, kad savojoje tautinėje bendruomenėje dalintumėmės vargais ir nelaimėmis, kad vykdytumėm savąją artimo meilės ir humaniškos pagalbos žmogui pareigą”. K.Drungos išsakytos mintys sutampa su V.Rastenio pozicija. Pareigą ir pagalbą dalis katalikiškosios išeivijos suprato kitaip nei V.Rastenis ir K.Drunga, visų pirma kaip pareigą išsaugoti lietuviškumą. Tiek K.Drungai, tiek V.Rasteniui išsipareigojimas tautai, tautinei bendruomenei yra labai svarbus. Ir turėjo nemaža reikšmės dirbant Lietuvos labai vakaruose. Kodėl net ir atsidūrus vakaruose Lietuva K.Drungai ir V.Rasteniui išlieka svarbi? Ar tam įtakos turėjo anksčiau minėti išsipareigojimai? O galbūt yra ir kitokių galimų atsakymų? „Turbūt nebus ginčų, teigė K.Drunga, jog I-ojo pasaulinio karo griuvėsių ir nualinimo atgimusi Lietuva reliatyviai padarė žymiai daugiau pažangos, negu daug kas per žymiai ilgesnį laikotarpį sugebėjo po ranka gulinčių gamtos turtų akivaizdoje”¹⁹. V. Rastenis pasididžiūtinu laikė Lietuvos tapsmą nepriklausoma valstybe ir su didžia pagarba kalbėjo, kad nepilniems trims milijonams vieno milžino ideologiškai priešingo kaimyno nepaisyti, o su kitais dviem, palyginti irgi milžiniais, būti „ant peilių” – nepaprastai narsu, nors gal ir ne per daug išmintinga... Be to V.Rastenis kaip geriausią valstybės veikimo sritį įvardino teismus, kurie labai gerai dirbo. Paprašytas įvardinti „Metmenų” anketoje konkretų nepriklausomos Lietuvos gyvenimo aspektą ar įvykį, kurio asmeniškai labiausiai gėdimės V.Rastenis atsakė: „Nesijaučiu, kad nepriklausomoji Lietuvos valstybė ar jos organų sudarytoji padėtis keltų man gėdos jausmą. Apgailestavimas čia būtų tinkamesnis žodis, negu

13 Ten pat. P. 6.

14 Ten pat. P.7.

15 V.Rastenis. Straipsnis apie patriotizmo sąvoką//LII. F. 2.Ap.1-1.B. 7861-39.P.5.

16 K.Drungos rašytas 1967 m., konfidencialus spaudinių nepasiekęs, tekstas, kuriame atrandame įvairesnes nei iki tol bendravimo su Lietuva galimybes. P. 7.(toliau-K.Drunga. Konfidencialiai 1967 m.)

17] V.Rastenio kalba pasakyta Montrealyje apie padėtį Lietuvoje, išeivijos veiklą ir LNT kūrimąsi 1955 m. // LII. F. 2. Ap. 1 – 1. B. 10907 – 97.

18 K.Drunga. Trečioji jėga? Santykiavimas su okupuota Lietuva? // Metmenys. 1963 m. Kn. 6. P. 173.

19 K.Drunga. Pažvelgus atgal // Margutis. 1962 m. vasaris. Nr. 2. P. 5.

gėda. O apgailėstauti galima daug ką, nes daug kas, galbūt, galėjo geriau įvykti negu įvyko”²⁰. Kaip matyti iš šių į „Metmenų” anketos parašytų atsakymų V.Rastenis didžiuojasi bene svarbiausiais asmeniui dalykais valstybės nepriklausomybe, teisingumu (teismais), ir paprašytas nurodyti dėl ko, jam buvo gėda negalėjo to atlikti, nes valstybės šiam žmogui būta aukščiausios vertybės. Nepriklausomybę priimdamas kaip būtinybę, o apgailėtinu dalyku pavadindamas prisirišimą prie tradicinių priemonių krašto gynyboje V.Rastenis aiškiai atskleidžia savašias vertybes. Turėjimas tokio nesudrumsčiamo vaizdo, kovą dėl Lietuvos vakaruose daro lengvesnę.

K.Drunga būdingiausiai gyvenimo bruožais įvardino luominės diferencijos nykimą, o praktiškai ir išnykimą, bei savos žmogiškos vertės pajutimą. Bene didžiausią pasididžiavimą K.Drungai sukelia švietimo sistema. „Kokius sunkumus teko Lietuvoje pergalėti, siekiant bendrojo švietimo lygio kėlimo ar kuriant aukštojo mokslo institucijas, man pasakoti netenka, nes nesu betarpiškas to pradinio proceso liudininkas. Man [...] tenka tik didžiutis, kad Lietuvoje nuo 1918m. buvo aptariamoje srityje atliktas darbas, kuriam Vakarų Europos kraštuose reikėjo eilės kartų”²¹. K. Drunga netgi su didžiuoju džiugesiu aprašo kaip pakylėtas jautėsi kai pabendravęs su vokiečiais studentais pamatė, jog savomis žiniomis net juos kai kur pralenkia. O atsakydamas į „Metmenų” klausimą koku konkrečiu atžvilgiu laikote nepriklausomą Lietuvą pralenkusią Ameriką? Atsakė: „Galvoju, kad bendrinis švietimo lygis buvo Lietuvoje gal net gerokai aukštesnis negu Amerikoje. Lietuvos gimnazistas buvo neabejotinai ir beveik visais atžvilgiais labiau išsilavinęs ne to pat amžiaus jaunuolį amerikietį”²².

Gėda K.Drungai buvo dėl skurdžiausio Kauno rajono, o tai kas buvo bloga ir peiktina K.Drunga priskyrė prie pereinamojo periodo (nepriklausomybės pradžios). „Net ir 1926 m. perversmas ir po to ėjęs pseudodiktatūrinis režimas, nors jam ir nepritariu, neįstengia pažadinti gėdos jausmo, nes daugelis aplinkybių verčia mane tame reiškinyje įžiūrėti ne išimtinę piktą mažumos valią, bei savivalę, o daug gilesnius istorinius bei sociologinius sąryšius privedusius prie tokio, o ne kitokio režimo”²³. Taigi gėdos K.Drunga nejaučia kaip ir V.Rastenis, o vertybe laikė protą ir itin didžiavosi Lietuvos švietimo sistema, sakydamas jog ir lietuviui šiame krašte nebetenka pradėti nuo Pensilvanijos kasyklų ir jei mes tremtyje turime galimybių tęsti lietuvių kultūros augimą į tarptautinės kultūros mastus, tai juk ir visa tai pagaliau kažkur turėjo savo pagrindą ir prielaidas. Niekas negali paneigti, kad tai yra išimtinai Lietuvos nepriklausomo laikotarpio dovana”²⁴. Priėmęs ar pasinaudojęs Lietuvos dovanomis K.Drunga 1963 m. rašė „mes, dėl Lietuvos laisvės kovojanti visuomenė, atrodo liekame savo tautai ir istorijai vis dar gerokai skolingi”²⁵. Skola Lietuvai K.Drungai buvo maloni ir dirbdamas dėl Lietuvos, jis turėjo jaustis laimingas kaip ir V.Rastenis, nes jam tokia skola taipogi nebuvo našta.

* * *

Iš autoritarinio pasaulio patekę į laisvąjį išėiviai susidūrė ir su šokiais tokiais sunkumais. Visų pirma santykiuose su tėvyne sunkumų būta ne tik dėl susitarimo kaip bendrauti su tėvyne, bet ir dėl daugelio kitų dalykų. Vieną jų išsakė V.Rastenis „nėra autoriteto, kas lyg termometru patikrintų kas kvalifikuotas, kas ne atgaivinti, suintensyvinti sąlytį su tėvyne”²⁶. Manytume, jog autoriteto, o tiksliau Tautos Vado trūkumą ir ne vienoje srityje jautė didžioji dalis vyresniosios kartos išėivių. Ir be autoriteto K.Drungos žodžiais „santykiavimas su Lietuva” vyko.

K.Drunga santykiavime su Lietuva įžvelgia objektyvių ir neišvengiamų kliūčių, kurios „kol tik tęsis okupacija, visada bus. Jos aiškiai ir realistiškai suprasti, su jomis konkrečiai skaitytis visad liks pirmoji pareiga”²⁷. K.Drunga linkęs į santykiavimą su Lietuva, tad prieštarauja ne kurių norams atsiriboti nuo Lietuvos. V.Rastenis pastebi, kad norint išlaikyti patriotizmą išėiviams būtinas santykis su Lietuva. Galime daryti prielaidą, jog sąlytis su tėvyne išėiviams yra svarbesnis, nei lietuviams Lietuvoje sąlytis su išėiviais, nes anot K.Drungos „pavergtoji tauta, kaip visad savo daugiašimtmetinėje istorijoje, geriausią savo draugą

20 Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: III // Metmenys. 1962 m. Kn. 5. P. 74.

21 Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: II // Metmenys. 1960 m. Kn 3. P. 117.

22 Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: IV // Metmenys. 1965 m. Kn 9. P. 85.

23 Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: III // Metmenys. 1962 m. Kn. 5. P. 82.

24 K.Drunga. Pažvelgus atgal // Margutis. 1962 m. vasaris. Nr. 2. P. 5.

25 K.Drunga. Bendruomenė laisvinimo darbe // Margutis. 1963 m. rugsėjis. Nr. 8. P. 14.

26 V.Rastenis. Straipsnis apie patriotizmo sąvoką // LII. F. 2. Ap. 1 – 1. B. 7861 – 39. P. 5.

27 K.Drunga. Konfidencialiai 1967 m. P.2.

randa vėl tik pačioj savyje”²⁸. Taigi išėitų, kad išėivių pastangos nebuvo itin sėkmingos tuo metu, nepaisant didelių pastangų. Ir dideli išėivių manymu visų pirma politiniai darbai iš tiesų tebuvo noras pateisinti save, jog daug nuveikta Lietuvos labui. K.Drunga didelį dėmesį skirdamas švietimui priėjo prie išvados, kad tauta savoje žemėje buvo labiau apsišvietusi negu bet kada anksčiau. Tautos sąmoningumo lygis taipogi aukštas, o kai kurių išvažiavusių teigimu „lietuviškumas tų žmonių sąmonėje esąs didesnis negu, galbūt, bet kada anksčiau”²⁹. Be to 1967 m. Lietuvoje dirbti pradėjo tie žmonės, kurie nieko bendra su II pasauliniu karu neturėjo. Visgi bendradarbiavimo su kolaborantais klausimais buvo aktualus. Kolaboravimo klausimą, anot K.Drungos, „vertėtų svarstyti tiek, kiek tai reikalinga principiniam nusistatymui priėiti ir jei tai atrodytų galimybė pavergtiems lietuviams dar daugiau pasiekti”³⁰. Kaip tik šioje vietoje ir išsiskiria K.Drungos pozicija su daugumos išėivių. Remiantis J.Girniūmi „palaikyti gyvą ryšį su tauta nereiškia ieškoti vadinamojo sambūvio (koegzistencijos) su okupacine administracija”³¹. Ši nuostata daugelio išėivių buvo principinė, o K.Drunga ją sulaužė. Taigi K.Drunga kolaborantų atžvilgiu nėra savaimė priešiška nusistatęs, tiesa, kuomet kalba pradeda krypti į „kultūrinio bendradarbiavimo” pusę, K.Drunga kategoriškai pareiškia, kad tikriems kultūriniais ryšiams reikia laisvo abipusiškumo. Šiaip gi vardan pavergtųjų lietuvių K.Drunga yra linkęs tartis su kolaborantais.

* * *

Straipsnyje „Priverstinis revoliucijos padariniai Lietuvoje” V.Rastenis rašydamas apie padėtį Lietuvoje 1960 m. kartu projektuoja ir būsimąją Lietuvą. Itin gilios išvalgos atskleidžia situaciją, kuri susidarė, kuriantis nepriklausomai Lietuvai. Visų pirma V.Rastenis teigė, kad „smurtas tikrai nesukuria teisės. Bet smurtas, ypač susidėjęs su laiku, sukuria faktų, kurių deža, neįmanoma nepaisyti, nors jie ir neteisėti.

Priverstinė revoliucija Lietuvoje irgi kuria faktų kurių daugelio nebebus galima nei ignoruoti nei panaikinti, net ir prievartai išnykus”³². V.Rastenis rašė apie tai lyg su baime, jog taip gali ir atsitikti. Baimė dėl visuomenės pasikeitimo atsiskleidė, kalbant apie ūkį. „Kai (jeigu!) revoliucijos vykdytojams pavyks sudaryti būtiną atlyginimo minimumą iš kolektyvinių žemės ūkio įmonių, savarankiško ūkininkavimo liekanos, greičiausiai bus panaikintos ir žemdirbiai liks [...] už atlyginimą dirbą žemės ūkio įmonių darbininkai [...]. Visa tai reiškia, kad priverstinė revoliucija Lietuvoje siekia ištrinti iš gyvenimo ir iš naujosios kartos sąmonės pačią savarankiško gamybininko be verslininko sąvoką”³³. Skliausteliuose jeigu su šauktuku nuskambėjo visai išėivijai, kurioje dažnai buvo pamirštama, kad gyvenimas Lietuvoje nesustojo su nepriklausomybės netekimu, kaip tai atsitiko daliai išėivių. „Privatinės nuosavybės teisė, kadai buvusi „šventa”, iš karto tapo „prakeikta”, nedorovinga, net nusikalstama”³⁴. Baimė dėl tokios sistemos kaitos, kaip dabar suprantame buvo adekvati realybei. V.Rastenis taip pat pastebi, jog „visa eilė įmonių, kurių atsiradimą Lietuvoje beveik visi priskaito prie šviesesniųjų priverstinės revoliucijos apraiškų, didžiąja dalimi ar net ištiesai dirba ne Lietuvos rinkai ir gamina ne iš Lietuvos žaliavų. Tos įmonės atskirtos nuo Rusijos, bematant taptų nereikalingos ir turėtų virsti tamsialangėmis šmėklomis”³⁵. Taigi V.Rastenis jau 1960 m. išvelgė negeroves TSRS sistemoje, kad ir „Lietuvos elektrifikacija – ir aprūpinimas gamtinėmis dujomis – šiaip jau didelis laimėjimas kraštui – dar labiau integruos Lietuvą į sovietinės imperijos ūkį”³⁶. Matydamas šią integraciją V.Rastenis jaučia didžiulę baimę tiek dėl tokios sistemos tiek dėl visuomenės kaitos toje sistemoje. Ne visos V.Rastenio Lietuvos vizijos buvo nieko gera nepranašaujančios. V.Rastenio manymu po sovietinės imperijos žlugimo „Europoje turėtų susikurti naujo tipo valstybių sąjunga, įgalinanti tautas gyventi savarankiškai, bet tuo pačiu metu ir savitarpinėje priklausomybėje”³⁷, kurią norėtume pavadinti ES. Pats klausimas ką darysime kai sugrįšime neramina daugelį. V.Rastenis suformuluoja keletą klausimų palikdamas atsakyti pačiam skaitytojui. Tokiu būdu galime daryti prielaidą, kad klausimų sudėtingumas neleidžia daryti vieno visa apibendrinančio atsakymo, tad kiekvienas turi nuspręsti pats.

28 Ten pat. P. 5.

29 K.Drunga. Padėtis Lietuvoje – iš parvažiavusiųjų perspektyvos // Metmenys. 1959 m. Kn. 1. P. 113.

30 K.Drunga. Trečioji jėga? Santykiavimas su okupuota Lietuva? // Metmenys. 1963 m. Kn. 6. P. 169.

31 J.Girnius. Tauta ir tautinė ištikimybė. Chicago, 1959. P. 207.

32[32] V.Rastenis. Priverstinės revoliucijos padariniai Lietuvoje // Metmenys. 1960 m. Kn. 3. p. 35.

33 Ten pat. P. 36.

34 Ten pat. P. 37.

35 Ten pat. P. 42.

36 Ten pat. P. 43.

37 Ten pat. P. 44.

Išvados

V. Rastenis ir K.Drunga priešingai nei katalikiškosios srovės atstovai, nelaikė savęs Lietuvos laisvintojais. Didžiąjai lietuvių bendruomenės daliai konservatyvėjant, minėtieji autoriai, aiškiau suvokia santykių su Lietuva svarbą ir problemas. Priskirdamas, pasimetimus tarp kairės ir dešinės, Amerikos ir Lietuvos katalikiškajai srovei, V.Rastenis, kaip ir K.Drunga, pats surado savąjį kelią kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės. VLIK'o vykdoma politika, skirtingai nei didelės dalies bendruomenės, nedomino V.Rastenio ir K.Drungos.

Kaltė dėl pasitraukimo iš Lietuvos, jausta abiejų autorių. Visų pirma, dėl to, jog buvo padaryta ne viskas Lietuvos labui ką norėta padaryti. Be to, kaltė jaučiama ne tik asmeniškai, kaip K.Drungos atveju, bet ir visuotinai, jaučiantis atsakingu už tapusius neveikliais. Tiek V.Rastenis, tiek K.Drunga ieškodami pasiteisinimo savo pasitraukimui tikėjo, kad jų darbai reikalingi lietuviams. Tautinė ištikimybė K.Drungai ir V.Rasteniumi maloni dėl didžiavimosi buvusia nepriklausoma valstybe, joje sukurtų švietimo, teismų sistemų. Tiek K.Drunga, tiek V.Rastenis skirtingai nuo katalikiškosios srovės atstovų neįžvelgė gėdą keliančių momentų nepriklausomoje Lietuvoje, nes pernelyg ja didžiavosi.

Didžioji dalis vyresniosios kartos išeivių, kitaip nei V.Rastenis ir K.Drunga jautė Tautos Vado trūkumą. K.Drunga įžvelgė įvairius santykių su Lietuva kelius: net ir bendraujant su sovietais, jei to prireiktų, ko nepajėgė suvokti konservatyvioji pusė. Beje, pavojų regėdama santykiuose su „kolaborantais“ lietuviais. Rašydamas apie situaciją Lietuvoje 1960 m. V.Rastenis tuo pačiu suprojektavo ir Lietuvos ateities viziją, kuri iš esmės pasitvirtino Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

Šaltiniai

- 1.Drunga K. Bendruomenė laisvinimo darbe // Margutis. 1963 m. rugsėjis. Nr. 8.
- 2.Drunga K. Idėja ir veikla Lietuvių laisvės kovoje // Metmenys. 1960. Kn. 2.
- 3.Drunga K. Kokybė lietuviybės išlaikyme // Margutis. 1964 m. liepa. Nr. 7.
- 4.Drunga K. Padėtis Lietuvoje – iš parvažiavusiųjų perspektyvos // Metmenys. 1959 m. Kn. 1.
- 5.Drunga K. Pažvelgus atgal // Margutis. 1962 m. vasaris. Nr. 2.
- 6.Drunga K. Trečioji jėga? Santykiavimas su okupuota Lietuva? // Metmenys. 1963. Kn. 6.
- 7.Drunga K. Visuomenės gyvenimo veidan // Margutis. 1964 m. balandis. Nr. 4.
- 8.Girnius J. Tauta ir tautinė ištikimybė. Chicago, 1959.
- 9.Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: II // Metmenys. 1960. Kn. 3.
- 10.Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: III // Metmenys. 1962. Kn. 5.
- 11.Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: IV // Metmenys. 1965. Kn. 9.
- 12.Rastenis V. Pasimetimai tarp kairės ir dešinės, Lietuvos ir Amerikos // Metmenys. 1965. Kn. 10.
- 13.Rastenis V. Priverstinės revoliucijos padariniai Lietuvoje // Metmenys. 1960. Kn. 3.
- 14.Sabaliūnas L. Rastenis iš arčiau // Metmenys. 1965. Kn. 10.

VDU Lietuvių išeivijos instituto (LII) Archyvinis fondas

- 1.F. 2. Ap. 1 – 1. B. 7877 – 55.
- 2.F. 2. Ap. 1 – 2. B. 7898 – 14.
- 3.F. 2. Ap. 1 – 1. B. 7849 – 27.
- 4.F. 2. Ap. 1 – 1. B. 7861 – 39.
- 5.F. 2. Ap. 1 – 1. B. 10907 – 97.

1. K.Drungos 1967 m. rašytas konfidencialus, spaudinių nepasiekęs, projektas konferencijai, kuriame atrandame įvairesnes nei iki tol bendravimo su Lietuva galimybes, nusakomi galimi pavojai patekus į okupuotą Lietuvą. (Egidijaus Aleksandravičiaus asmeninis archyvas).